

І.М. Запрудскі, *Па дарозе на Парнас. Атрыбуцыйныя даследаванні і пытанні рэцэпцыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, БДУ, Мінск 2012, 175 с.

Беларускую літаратуру XIX ст. Ігар Запрудскі пачаў вывучаць і даследаваць яшчэ ў студэнцкія гады. Больш за 20 гадоў прайшло з таго часу і, трэба сказаць, даробак навукоўца даволі значны: кандыдацкая дысертацыя *Творчасць Адама Кіркора. Ад рамантызму да пазітывізму* (2000), дзве кніжкі, некалькі дзесяткаў артыкулаў. Фактычна ўсё навуковае жыццё І. Запрудскага прасвечваецца праз прызму літаратуры XIX ст.: якую яго публікацыю не возьмі – адразу адчуваецца, што аўтар „сыходзіць” да аб’екту свайго даследавання менавіта з вышынь добра пазналага і, відавочна, свайго ўлюбёнага стагоддзя. Піша ён, напрыклад, пра М. Стральцова, але глядзіць на ягоную творчасць з пазіцыі абазналага гісторыка літаратуры, навукоўца, які добра ведае, на чым базуецца ўся беларуская літаратура XX стагоддзя.

У надрукаваную выдавецтвам БДУ кніжку І. Запрудскага *Па дарозе на Парнас* (2012) увайшло дзесяць нарысаў, дзесяць своеасаблівых лекцый па гісторыі беларускае літаратуры XIX ст. Лекцый, якія цікава будзе прачытаць не толькі студэнту (бо, пэўна ж, у першую чаргу ім адрасавана дадзенае выданне), але і даследчыку літаратуры.

Не так даўно Я. Янушкевіч самахвальна пісаў:

„З адыходам мудрага і нястомнага старэйшага папленніка Кротуса Генуса (Генадзь Кісялёў любіў, калі да яго гэтак звярталіся, запэўніваючы, што ганарыцца мянушкаю, увечненай у гарэзным *Сказе пра Лысую Гару*), з драмай, што спаткала Ул. Мархеля, – жыццё вынесла мяне адзін на адзін з XIX стагоддзем. Твар у твар са шматлікімі даследніцкімі праблемамі, падзяліцца з якімі, пайсці на параду ўжо няма да каго” (*Зямля Кенатафаў*).

А вось кніга І. Запрудскага сведчыць, што ёсць да каго пайсці па параду. І падыскупаваць ёсць з кім. Менавіта магчымасцю падыскупаваць і цікавая для нас гэтая кніга. Бо, як заяўлена ў анатацыі, у ёй „асвятляюцца праблемныя аспекты жыцця і творчасці беларускіх пісьменнікаў і дзеячаў культуры сярэдзіны і другога паловы XIX ст.”

Здавалася б, пасля тытанічнае працы Г. Кісялёва ў беларускай літаратуры XIX ст. расстаўлены ўсе кропкі над „і”. Фундаментальныя *Ад Чачота да Багушэвіча* і *Жылі-былі класікі* здольныя былі на шмат гадоў пакінуць гісторыкаў літаратуры без працы. Але аказалася наадварот: кнігі Г. Кісялёва толькі падштурхнулі, надалі імпульсу даследчыцкай думцы. Сённяшнія росшукі ў галіне літаратуры XIX ст. практычна немагчымыя без працаў Г. Кісялёва. І менавіта на працах Г. Кісялёва засноўвае свае даследаванні І. Запрудскі. Можна нават так сказаць: лабараторыя І. Запрудскага абсталявана кісялёўскім інструментарыем (усе важнейшыя публікацыі вядомага навукоўца праштудзіраваны, усе апублікаваныя ім архіўныя дакументы ўлічаны). І менавіта на гэтай базе адбываецца генерацыя новых ідэй, нараджаюцца новыя атрыбуцыі вядомых і даўно нібыта ўжо атрыбутаваных тэкстаў. Погляд даследчыка скіраваны да найбольш істотных праблем.

Амаль усё XX стагоддзе беларускі чытач свята верыў у прыгожую гісторыю пра першага сялянскага паэта Беларусі Паўлюка Багрыма. Гісторыю настолькі забранзавелую, што ніхто з навукоўцаў і падумаць не мог, каб яшчэ раз перачытаць уважліва даступныя дакументы, супаставіць факты. І, урэшце, – зрабіць высновы. Прызнацца у сваёй недальнабачнасці. Бо ж гісторыя Паўлюка Багрыма выглядае надзвычай непераканаўчай і фантастычнай.

Да гонару І. Запрудскага, ён быў адным з першых, хто здолеў убачыць, дзе закралася памылка, якая перашкаджае іншым убачыць праўду. І смела заявіць пра гэта. І здзіўляцца, што іншыя працягваюць не бачыць відавочнага, працягваюць вызнаваць архаічныя погляды пачатку XX ст., відаць, баючыся, што згіне святасць апосталаў беларускага адраджэння, калі прапанаваная імі атрыбуцыя – увогуле і не атрыбуцыя, а фантазія.

Нарыс пра высьвятленне аўтарства верша *Заграй, заграй, хлопчэ малы* адзін з лепшых у кнізе І. Запрудскага. Напісаны ў сярэдзіне 90-х гг. мінулага стагоддзя, ён і сёння застаецца актуальным. Праўда, за пятнаццаць апошніх гадоў з’явілася сёе-тое новае ў гэтым пытанні. Напрыклад, кожны зацікаўлены можа сёння пазнаёміцца не толькі з XXIX раздзелам кнігі Ігнацы Яцкоўскага паводле *Пачынальнікаў* Г. Кісялёва, але і цалкам прачытаць *Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды*. Апрача таго, замест дзесяці энцыклапедычных радкоў пра І. Яцкоўскага сёння даступны стостаронкавы нарыс пра наваградскага адваката і літаратара.

А таму незразумела: чаму І. Запрудскі анічога пра гэта не згадвае. Нібыта пасля сваіх публікацый сярэдзіны 90-х гг. больш ніколі не звяртаўся да гэтае тэмы, не чытаў нічога на гэтую тэму. Ці, наадварот, свята верыць у сваю атрыбуцыю і нават не дапускае думкі, што можа быць інакш.

Нетрадыцыйным шляхам ішоў І. Запрудскі і ў пытанні атрыбуцыі паэмы *Тарас на Парнасе*. Вынікі сваіх даследаванняў дадзенай праблемы навуковец няраз ужо публікаваў. А сэнс ягоных сцверджанняў можна перадаць наступным чынам: узровень таленту Ялегі Пранціша Вуля (Элегія Францішка Карафа-Корбута) адпавядае ўзроўню таленту аўтара паэм *Тарас на Парнасе* і *Два д’яблы*, а г. зн. не Канстанцін Вераніцын, а менавіта Вуль з’яўляецца аўтарам славутае паэмы. Лагічная аргументацыя І. Запрудскага даволі пераканаўчая, але аніякіх дакументальных пацвярджэнняў даследчык не падае. А гэтага якраз і не хапае. Бо толькі новыя матэрыялы змогуць даць адказ на пытанне: чаму Э.Ф. Карафа-Корбут, пасяліўшыся пасля высылкі ў Варшаву і сустракаючыся з Адамам Плугам і Вінцэнтам Каратынскім (інфармацыя паходзіць ад Рамуальда Зямкевіча), не пакінуў пра гэта аніякага следу?

Гіпотэза пра аўтарства Вуля даволі сімпатычная, а таму мы, займаючыся гэтаю тэмаю, звярнулі ўвагу на ўспаміны аднаго з удзельнікаў паўстання 1863 г., а пазней сібірскага выгнанніка Карнэля Зялёнкі, у якіх гаворыцца пра Франца Карафа-Корбута, які жыў у 1865–1869 (?) гг. на пасяленні ў вёсцы Куяда Аёскае воласці Іркуцкае губерні. Сустрэча аўтара з Ф. Карафа-Корбутам ва *Успамінах* не датавана, але ўскосным чынам можна вылічыць, што адбылося гэта напачатку 1866 г. (Праўда, гэта не азначае, што якраз у той час Ф. Корбут толькі-толькі апынуўся ў Куядзе.) Падставаю для апісання К. Зялёнкаю шараговае сустрэчы з Ф. Корбутам стала наступнае. Пэўны час аўтар успамінаў разам з Францішкам Ляшчынскім працаваў у адчыненай імі краме ў вёсцы Ялоўка (побач з Куядаю). На іх паспяховую дзейнасць звярнуў увагу багаты купец Кузняцоў, які прапанаваў

выгнанніку пасаду прыказчыка ў яго ў краме ў Іркуцку. Але народжанаму ў Аўстрыі цяжка было парадзіць з расійскаю моваю, што, аднак, хутка удалося паправіць. К. Зялёнка вырашыў звярнуцца па дапамогу да Францішка Корбута, „прафесара вышэйшае школы ў Вільні”, які жыў у Куядзе і наведваўся ў краму ў Ялоўцы. Пазначае аўтар і тое, што разам з Ф. Корбутам на выгнанне „добраахвотна” прыйшла жонка, якая была „надзвычайнай дабрыні”, лічыла нас усіх, быццам мы да яе сям’і належалі. Кожнага з нас называла па імені, дадаючы слова „абывацель”, а мы ўсе яе – „абывацелька”.

К. Зялёнка мог і наблытаць, пішучы напачатку XX ст. пра падзеі, што адбываліся сорак гадоў таму. У Вільні хоць і быў Шляхецкі Інстытут (вышэйшая школа), але выкладчыка з прозвішчам Корбут выявіць нам не ўдалося. Аднак так захавалася ў памяці аўтара ўспамінаў. Віцебскі гімназіст, які адзначаўся колісь за напісанне творчых працаў па расійскай славеснасці, цяпер становіцца запатрабаваны: „Я пераехаў да Корбутаў і за адзін месяц падвучыўся расійскай мове настолькі, што сак-так мог весці кнігі”.

У Кузняцова К. Зялёнка служыў каля двух гадоў. Калі ж у 1868 г. была аб’яўлена амністыя замежным грамадзянам-удзельнікам паўстання, ён выязджае з Сібіры. Не вельмі шмат прозвішчаў калегаў-ссылных захавалася ў ягонай памяці, але Ф. Корбута ён вылучае сярод іншых: „Poznałem ludzi z wielkim sercem i zaparciem się. Co za śliczny, prawy charakter Franciszka Korbutta albo Dyonizego Henkla i wielu innych”. Пра іншых сваіх прыяцеляў аўтар не згадвае. Толькі менавіта пра гэтых двух. І нават расказаў пра іх заняткі ў Сібіры: „Корбут адчыніў у Куядзе краму, а ягоная жонка, «абывацелька», пякла смачны хлеб, які адпраўляла ў Іркуцк, дзе яго ахвотна куплялі”.

Не выклікае сумнення, што ва успамінах К. Зялёнкі гаворка ідзе пра нашага паэта Вуля. А г. зн. не згубіўся ён у Сібіры (а самае галоўнае – дайшоў этапамі да месцасылкі, бо выгнаннікі найчасцей якраз паміралі пад час дарогі). Выжыў. І, бясспрэчна, мог вярнуцца ці то ў Віцебск, ці то пераехаць у Варшаву. (Найчасцейсылным з Літвы-Беларусі забаранялі вяртацца ў родныя мясціны, але дазвалялі ехаць у Варшаву).

„Адшукаўшы” Вуля ў Сібіры, цяпер найважнейшая задача – знайсці яго ў Варшаве. Каб адказаць на пытанне: ці быў Э.Ф. Карафа-Корбут аўтарам *Тараса*?

Пытаннем атрыбуцыі беларускамоўных тэкстаў прысвечаны яшчэ адзін невялікі нарыс І. Запрудскага *З архіва народнай памяці*. Тут робіцца спроба давесці, што шэраг літаратурных твораў Ф. Тапчэўскага, А. Абуховіча, Ф. Багушэвіча фалькларызаваўся і дайшоў да нас у запісах сучасных збіральных вуснай народнай творчасці. (Тут можна дадаць, што падобнае здарылася і з *Словам аб праклятай гарэлы* А. Ельскага: М. Федароўскі змясціў у сваім зборніку запісаны ім тэкст, які амаль не адрозніваецца ад друкаванага варыянта твора). Што ж, можам паверыць літаратуразнаўцу і надалей друкаваць гэтыя тэксты з пазнакай „Творы, якія прыпісваюцца ...”.

Па два нарысы прысвечаны творчасці і грамадскай дзейнасці Вінцэся Каратынскага і Кастуся Каліноўскага. Цікава, што тут І. Запрудскі выступае ў якасці „адваката”: у першым выпадку ён абараняе В. Каратынскага ад нападаў эміграцыйных публіцыстаў на верш *Уставайма, братцы*, уключаны ў *Альбом*, які падарылі Аляксандру II, а ў другім – бароніць К. Каліноўскага ад сучасных герастратаў.

Іншыя артыкулы І. Запрудскага характарызуюць жыццёвы і творчы шлях Адама Кіркора, Вайніслава Савіча-Заблоцкага і Францішка Багушэвіча. У цэлым вызначаюцца яны (як і папярэднія, дарэчы) наватарскім падыходам, арыгінальнасцю і палётам – у добрым сэнсе – даследчыцкай фантазіяй.

І хоць часам у кнізе сустракаюцца фактычныя памылкі [напрыклад, сцверджанне, што А. Рыпінскі пераклаў творы Роберта Фергюсана; трэба: паэму *Polska* Johna Clarka Fergusona (с. 25) або тое, што Вуль быў катаржанінам (хоць яго выслалі на пасяленне) (с. 46) і шмат якія іншыя], безадказныя і неабгрунтаваныя „заявы” [напрыклад, сумненні ў тым, што *Пінскую шляхту* напісаў В. Дунін-Марцінкевіч (с. 5–6)] і інш., а таксама тое, што аўтар часам не выкарыстоўвае найноўшыя даследаванні і залішне падрабязна пераказвае матэрыял, вядомы па працах іншых, тым не менш яна пакідае прыемнае ўражанне і з цікавасцю чытаецца.

Мікола Хаўстовіч